

Ziemowit Jacek Pietraś

Trójkąt Weimarski jako przykład triady międzynarodowej

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 7, 7-22

2000

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZIEMOWIT JACEK PIETRAŚ

Trójkąt Weimarski jako przykład triady międzynarodowej

The Weimar Triangle as an example of the international triad

Trójkąt Weimarski, utworzony w centrum Europy w 1991 r. przez Polskę, Niemcy oraz Francję, stanowi jeden z przykładów trójstronnych układów międzynarodowych, znanych, stosowanych i analizowanych od niepamiętnych czasów. Układy takie miewają różnorodny status ontologiczny: niekiedy funkcjonują jako formalne organizacje międzynarodowe, czasem powstają w wyniku zawierania dwustronnych traktatów międzynarodowych, ale można je badać także wtedy, gdy nie posiadają żadnej struktury formalnej – są po prostu funkcją historycznie ukształtowanego układu sił. Naszym zdaniem, jednym z najbardziej interesujących współczesnych narzędzi analizy takich układów jest teoria gier.

ZNACZENIE TEORII GIER W ANALIZIE POLITYCZNEJ

Teoria gier, której istotną część stanowi teoria koalicji, już od wielu dziesięcioleci uważana jest za bardzo istotną metodę analizy stosunków politycznych.¹ Wydaje się, że warto obecnie przypominać i rozwijać ten sposób interpretacji ze względu na przyznanie w 1994 r. Nagrody Nobla trzem uczonym, którzy przyczynili się do rozwoju teorii gier, a szczególnie tej jej części, która może być stosowana do analizy procesów podejmowania decyzji politycznych. Nagrodę tę otrzymali: John Nash, John Harsanyi oraz Reinhard Selten za

¹ Zob. szerzej Z. J. Pietraś, *Teoria decyzji politycznych*, Lublin 1990, s. 9–123; *id.*, *Teoria gier jako sposób analizy procesów podejmowania decyzji politycznych*, Lublin 1997, s. 1–119; *id.*, *Decydowanie polityczne*, Warszawa–Kraków 1998, s. 175–294.

„pionierskie badania dotyczące punktów równowagi w grach niekooperacyjnych”.

Wkład J. Nasha polegał na zdefiniowaniu gier niekooperacyjnych, sformułowaniu pojęcia równowagi oraz znalezieniu punktów równowagi (co najmniej jednego w danej grze). Dokonał on tego w swojej pracy doktorskiej obronionej w 1950 r., uogólniając pojęcie strategii minimaksowej, zdefiniowane przez J. von Neumanna w 1928 r. w odniesieniu do gier o sumie zerowej.² Znaczenie pracy J. Nasha polega na tym, że jeśli jakąkolwiek sytuację społeczną potrafimy zdefiniować w sposób strategiczny w kategoriach teorii gier, to równocześnie znać będziemy optymalne strategie każdej ze stron oraz optymalny wynik gry. Wadą przyjętego rozwiązania było określenie wielu punktów równowagi strategii stron w dość licznych grach.

W 1965 r. R. Selten udowodnił, że niektóre z punktów równowagi, ustalonych przez J. Nasha, są „nieracjonalne”, ponieważ stanowią funkcję nieskutecznych i niewiarygodnych gróźb. Tam, gdzie J. Nash podał po kilka punktów równowagi, R. Selten ustalił kryteria ich zhierarchizowania i tym samym wyboru. Ponadto, przyjmując założenie, iż wiele rzeczywistych gier jest rozgrywanych sekwencyjnie, a więc strony wykonują swe ruchy kolejno, a nie równocześnie, R. Selten zdefiniował punkty równowagi w „podgrach”. Dokonał także „rozluźnienia” sztywnej dotychczas definicji racjonalności, dopuszczając popełnianie przez racjonalnych graczy zwykłych pomyłek, co nie zmienia ich ogólnie racjonalnej postawy.³

Z kolei J. Harsanyi dostosował teorię gier do rzeczywistości społecznej, rozwijając zawartą w niej teorię informacji. Podstawowym założeniem teorii gier jest posiadanie przez uczestników gry pełnej informacji o sytuacji, strategiach obu stron i możliwych wynikach gry. W rzeczywistości społecznej regułą jest, że gracze takiej informacji nie posiadają. J. Harsanyi rozwiązał ten problem w latach 1967–1968, definiując różne typy uczestników gry, w zależności od zakresu posiadanych przez nich informacji. Ustalił też wpływ informacji na wybór strategii oraz na racjonalność uczestnika gry.⁴

We wspólnie napisanej pracy J. Harsanyi oraz R. Selten (1988 r.) rozwinęli spójną teorię wyboru optymalnych strategii na podstawie założeń sformułowanych przez J. Nasha. Książka ta stała się podstawą przyznania im Nagrody Nobla w 1994 r.⁵

² J. Nash, *Non-Cooperative Games*, PhD Dissertation, Princeton University 1950.

³ R. Selten, *Re-examination of the perfectness concept for equilibrium points in extensive games*, „International Journal of Game Theory” 1975, No. 4, s. 25–55.

⁴ J. Harsanyi, *Games with incomplete information played by “Bayesian” players*, „Management Science” 1967–1968, Vol. 4, s. 486–502.

⁵ J. Harsanyi, R. Selten, *A General Theory of Equilibrium Selection in Games*, Cambridge-London 1988.

Najistotniejszym, nowym elementem wprowadzanym przez teorię gier jest przyjęcie założenia, że każdy konkretny układ interesów stron (gra) zawsze posiada swoją własną dynamikę i – tym samym w jakimś zakresie staje się niezależny od interesów i działań stron. W skrajnych przypadkach uczestnicy mogą wręcz utracić kontrolę nad grą, a ona „zaczyna grać graczami”. Gra staje się „dzwonem, który kołysze dzwonnikiem” lub „ogonem, który zaczyna machać psem”.

PRZYKŁADY TRIAD HISTORYCZNYCH

W nowożytnej historii Europy za ważne wydarzenie w zakresie funkcjonowania układów trójstronnych należy uznać zawiązanie Świętego Przymierza (1815 r.) przez Rosję, Austrię i Prusy. Jego celem stało się utrzymywanie równowagi europejskiej w oparciu o zasadę akceptowania *status quo* oraz zwalczania idei narodowych i liberalnych. Do triady inicjatorów dołączyły później inne państwa, tworząc skutecznie funkcjonujący system międzynarodowy.⁶

Po rozpadzie Świętego Przymierza ukształtowały się dwa trójstronne bloki polityczno-militarne. W 1879 r. powstało Dwuprzymierze Niemiec oraz Austro-Węgier, natomiast w 1882 r. państwa te zawarły traktat z Włochami dotyczący utworzenia Trójprzymierza, funkcjonującego w geopolitycznym centrum Europy. W odpowiedzi na jego powstanie państwa peryferyjne postanowiły podjąć przeciwdziałania. W 1894 r. Francja i Rosja zawarły traktat o współpracy polityczno-militarnej, a następnie Francja zawarła podobny traktat z Wielką Brytanią (1904 r.). Złe stosunki Wielkiej Brytanii z Rosją osłabiały skuteczność sojuszu francusko-brytyjskiego. Zdawali sobie z tego sprawę Rosjanie, przyjmując, iż ich sojusz z Francją zależy w dużej mierze od poprawy stosunków rosyjsko-brytyjskich. Aby ustabilizować triadę, Rosja i Wielka Brytania podpisały kolejny traktat sojuszniczy w 1907 r. Proces tworzenia Trójporozumienia zakończono w 1914 r., podpisując w Londynie Deklarację Sojuszniczą.⁷ Tak ukształtowane dwie triady (centralna i peryferyjna) wkrótce podjęły ze sobą walkę w I wojnie światowej. W obu przypadkach wyróżnić można twardej oś triady oraz bardziej oddalonego sojusznika: w Trójprzymierzu oś tworzyły Niemcy i Austro-Węgry, a w Trójporozumieniu Francja i Wielka Brytania.

II wojna światowa również toczyła się pomiędzy dwiema triadami polityczno-militarnymi. W latach 1936–1937 Niemcy, Japonia i Włochy podpisały pakt antykominternowski, a następnie Pakt Trzech (1940 r.). Państwa Osi przyjęły, że

⁶ Zob. szerzej W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815–1945*, Warszawa 1996, s. 34–57.

⁷ Zob. *ibid.*, s. 159–190.

celem Niemiec i Włoch będzie ustanowienie nowego ładu w Europie, natomiast celem Japonii ustanowienie nowego ładu w Wielkiej Azji Wschodniej. Podstawą triady Osi był niemiecko-włoski Pakt Stalowy. Po wybuchu II wojny ukształtowała się Wielka Koalicja, której ośrodek kierowniczy stanowiła Wielka Trójka (Wielka Brytania i Stany Zjednoczone jako oś wiodąca oraz ZSRR). Ewolucja sytuacji doprowadziła do tego, że do obu triad przystąpiły kolejne państwa.⁸

W latach trzydziestych ukształtowały się bardzo dla Polski ważne stosunki triadowe z Niemcami i ZSRR. Celem polityki polskiej było utrzymywanie „równego dystansu” w stosunku do obu mocarstw sąsiedzkich, co przejawiało się w podpisaniu traktatów o nieagresji z ZSRR w 1932 r. oraz z Niemcami w 1934 r. Jednak w 1939 r. doszło do odwrócenia układu porozumień i podpisania antypolskiego sojuszu niemiecko-rosyjskiego, czego skutkiem stał się kolejny rozbiór Polski.⁹

J. Stalin, na podstawie analizy triadowej, wyjaśniał tę rewolucyjną zmianę polityki zagranicznej ZSRR w 1939 r., co stało się podstawą intensywnych działań propagandowych prowadzonych w wojsku.¹⁰ Jego zdaniem, celem Wielkiej Brytanii było doprowadzenie do wojny między Niemcami i ZSRR, natomiast traktat Ribbentrop–Mołotow miał na celu doprowadzenie do zderzenia między Niemcami i Wielką Brytanią, a więc do przełamania wspólnoty interesów Zachodu i stworzenia nowej osi współpracy.

Mistrzem triadowej polityki równoważenia potencjałów państwowych był też W. Churchill, który w 1941 r. skutecznie zabiegał o powstanie sojuszniczej osi pomiędzy państwami anglosaskimi oraz ZSRR, a pod koniec lat czterdziestych wystąpił z inicjatywą jej dezinterpretacji i ostatecznie doprowadził do jej złamania.

Właściwie cała historia tworzenia i rozbudowywania Unii Europejskiej jest także historią stosunków triadowych, kolejne bowiem państwa członkowskie zawsze do integracji maszerowały trójkami. Najpierw, w 1947 r., powstała triada Beneluksu, czyli unia celna Belgii, Holandii i Luksemburga, a następnie EWG, po przyłączeniu się wielkich państw europejskich: Francji, Niemiec i Włoch w 1958 r. Państwa te stworzyły wtedy nową koncepcję całego systemu oraz zasad jego funkcjonowania. Poszerzenie północne nastąpiło w 1973 r. i objęło Danię, Irlandię oraz Wielką Brytanię. Drugie poszerzenie południowe objęło Grecję (w 1981 r.) oraz Hiszpanię i Portugalię (w 1986 r.). Trzecie poszerzenie objęło państwa członkowskie EFTA: Austrię, Finlandię oraz Szwecję (w 1995 r.). Natomiast obecnie podjęto rokowania wprawdzie z sześcioma państwami, ale

⁸ Zob. *ibid.*, s. 420–422, 538–566.

⁹ Zob. *ibid.*, s. 397–401, 441–450. Po 1989 r. tę sytuację geopolityczną Polski często analizowano w kategoriach *Back to the Future* czy *déjà vu*. Zob. na przykład J. Spero, „*Déjà vu*” *all over again? Poland's attempt to avoid entrapment between two belligerents*, „European Security” 1992, Vol. 1, No. 4, s. 92–118.

¹⁰ E. Radziński, *Stalin*, Warszawa 1996, s. 469–470.

trzy z nich do triada sporych państw Wyszehradzkich (Czechy, Polska i Węgry), natomiast pozostała trójka to państwa bardzo małe: Cypr, Estonia oraz Słowenia.

Należy podkreślić, że trójstronne stosunki strategiczne pomiędzy supermocarstwami nuklearnymi ewoluowały po II wojnie światowej w sposób bardzo charakterystyczny: stabilny sojusz ZSRR i ChRL przeciwko Stanom Zjednoczonym w latach pięćdziesiątych zmienił się w niestabilną triadę lat sześćdziesiątych (wróg wroga wrogiem), potem krótko w latach siedemdziesiątych mieliśmy stabilny sojusz USA i ChRL przeciwko ZSRR, a obecnie powstała znowu triada niestabilna, która jednak po raz pierwszy przekształcić się może w stabilną triadę przyjaciół przyjaciela przyjacielem.¹¹ W 1997 r. Rosja podjęła bardzo istotne wysiłki strategiczne, by stać się istotnym elementem tej triady: podpisano strategiczne porozumienie o współpracy z NATO oraz z Chinami (o strategicznym partnerstwie w XXI wieku). Reakcją na te przemiany stanowi zacieśnienie strategicznej współpracy pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Chinami realizowane od 1998 r.

Obok triady strategicznej, na skutek bardzo szybkiego wzrostu gospodarczego Chin oraz ewolucji struktur międzynarodowych, w latach dziewięćdziesiątych na Pacyfiku wyłoniła się nowa triada stosunków amerykańsko-japońsko-chińskich. W pierwszej fazie jej cechą charakterystyczną stanowi brak występowania jakiegokolwiek osi, wyraźnie wrogiej w stosunku do państwa trzeciego. Ming Zhang sformułował trzy możliwe scenariusze rozwoju tej triady w okresie następnych 15–20 lat.¹² Po pierwsze, triada może stać się bardziej dojrzała, przezroczysta i oparta na współpracy, co byłoby rozwiązaniem najbardziej korzystnym. Po drugie, może rozpląnąć się w bardziej złożonym systemie współpracy wielostronnej, co jest najbardziej prawdopodobne. Wreszcie, po trzecie, triada może rozpocząć ewolucję, zgodną z założeniami teorii gier: wyłoni się wtedy diada sojusznicza, skierowana przeciwko trzeciemu państwu. Możliwe też jest włączenie do całego układu także Federacji Rosyjskiej i przekształcenie stosunków triadowych w tetradę, w której pojawi się konfrontacja, na przykład, diady amerykańsko-japońskiej z diadą rosyjsko-chińską.

Nie można też zapominać o tym, iż od kilku dziesięcioleci w systemie globalnym funkcjonuje triada zarządzająca międzynarodowymi stosunkami gospodarczymi. W tym sensie zachód jest reprezentowany i sterowany przez Stany Zjednoczone, państwa Europy Zachodniej oraz Japonię. Wytworzyły one triadę kształtującą światowe rynki gospodarcze, w wyniku funkcjonowania trzech sfer walutowych: dolara amerykańskiego, marki niemieckiej (w bliskiej przyszłości euro) oraz jena. Stosunki wewnętrzne w triadzie nieustannie ulegają

¹¹ Zob. szerzej Z. J. Pietraś, *Międzynarodowa rola Chin*, Lublin 1990, s. 99–171.

¹² Ming Zhang, *The Asia-Pacific Triangle and the U.S. Response*, „Security Dialogue” 1998, Vol. 29, No. 1, s. 126–128.

procesom integracji oraz, szczególnie ostatnio, dezintegracji, zbliżania się do siebie jej poszczególnych członów i oddalania, ale bez pojawiania się wyraźnej wrogości.¹³ Formalnym wyrazem funkcjonowania tego systemu jest grupa G7, do której na specjalnych prawach przyjęto ostatnio także Rosję.

W latach dziewięćdziesiątych najbardziej kontrowersyjną prognozę, dotyczącą ewolucji globalnego systemu międzynarodowego, sformułował S. Huntington, twierdząc, że w przyszłości dojdzie do zderzenia cywilizacji, których wymienił aż osiem. Jego zdaniem, w świecie postzimnowojennym i postideologicznym różnice cywilizacyjno-kulturowo-religijne stają się obecnie podstawową płaszczyzną różnicowania się państw i narodów.¹⁴ Upraszczając tę koncepcję, można wywnioskować, iż istotę przyszłych stosunków międzynarodowych stanowić będą interakcje szeroko rozumianego chrześcijaństwa, islamu oraz konfucjanizmu.

W latach dziewięćdziesiątych również Polska uczestniczy w wielu trójstronnych układach międzynarodowych. Wraz z Niemcami i Francją współtworzymy triadę zachodnią, czyli Trójkąt Weimarski. Wraz z Czecho-Słowacją i Węgrami stworzyliśmy triadę południową, czyli Trójkąt Wyszehradzki, który następnie uległ poszerzeniu o wiele krajów, ale trzy przewodzące w nim państwa (Polska, Węgry i Republika Czeska) nadal stanowią grupę państw, które współpracując ze sobą, wstępują obecnie do obu ugrupowań zachodnich: NATO i UE. Triada północno-wschodnia nie jest sformalizowana, ale wyraźnie widać współkształtowanie się polityk zagranicznych Polski, Rosji i Ukrainy, a szczególnie zjawisko „przyciągania” Ukrainy i „odciągania” jej od państwa trzeciego. Triada południowo-wschodnia również nie została sformalizowana, ale wspólna deklaracja prezydentów Polski, Ukrainy i Rumunii (26 listopada 1997 r.) świadczy o zamiarze koordynowania polityki zagranicznej również i w tej grupie państw. Ponadto w trakcie poszerzania Paktu Północnoatlantyckiego ukształtowały się bardzo charakterystyczne stosunki trójstronne pomiędzy Polską, Stanami Zjednoczonymi i Rosją. Wreszcie należy wspomnieć sformułowaną przed kilkoma laty (i odrzuconą) propozycję utworzenia Trójkąta Warszawskiego, w skład którego wchodziłyby Niemcy, Polska i Rosja. W 1997 r. powstała natomiast triada mocarstw europejskich, w skład której weszły Francja, Niemcy i Rosja. Jej funkcjonowanie z pewnością wpłynie na międzynarodowe możliwości działania Polski.

¹³ Zob. szerzej: B. Emmot, *Managing the international system over the next ten years*, [in:] *Managing the International System Over the Next Ten Years: Three Essays, A Report to the Trilateral Commission*, New York–Paris–Tokyo 1997, s. 1–29; K. Watanabe, *Japan in need of reform and trilateralism*, [in:] *ibid.*, s. 29–43; P. Wolfowitz, *Managing our way to a peaceful century*, [in:] *ibid.*, s. 43–62.

¹⁴ S. Huntington, *Clash of Civilizations?*, „Foreign Affairs” 1993, Vol. 72, No. 3, s. 22–25; *id.*, *The clash of civilizations and the remarking of world order*, New York 1996, s. 36–39, 183–323. Analizę i krytykę tej koncepcji zob. Z. J. Pietraś, *Europejska adaptacja kulturowa czy zderzenie cywilizacji?*, [w:] *Badanie zmian i relacji międzykulturowych w Europie oraz na jej pograniczach*, pod red. K. Broziego, Lublin 1997, s. 15–27.

Ogólny wniosek, płynący z przeglądu funkcjonowania historycznie ukształtowanych systemów trójstronnych, jest następujący: w triadzie na ogół powstaje diada bilateralna, która nadaje jej sens i równowagę strategiczną.

TRIADY W TEORII GIER

Triady są grami, w których uczestniczy trzech graczy (A, B i C). Proces tworzenia koalicji polega na sformułowaniu przez jednego z uczestników propozycji koalicyjnej, na przykład A może zaproponować B koalicję przeciwko C. Jeżeli propozycja zostanie przyjęta, to powstanie koalicja AB, jeśli odrzucona, to A może złożyć propozycję C lub B może złożyć ofertę C. W przypadku powstania koalicji AB gracz C może zrezygnować lub podjąć próbę jej rozbicia. Wtedy zwraca się do A lub B z ofertą utworzenia nowej koalicji. Jeśli któryś z nich przyjmie taką propozycję, to powstanie koalicja CA lub CB.¹⁵

Zawsze możemy więc wyróżnić rolę lidera koalicji oraz jej członków, nawet jeśli mamy do czynienia tylko z trzema uczestnikami gry. R. Rosenthal rozpatrywał prostą sytuację powstającą w restauracji. Zawsze ktoś siada do stołu pierwszy, jego „koalicjant” naprzeciwko, a osoba trzecia dokonuje wyboru jednego z nich. W każdej triadzie powstaje też wyraźna tendencja do organizowania koalicji dwóch uczestników przeciwko trzeciemu.¹⁶

Ustalenia teorii gier koalicyjnych były przedmiotem badań i eksperymentów psychologicznych. W zasadzie psychologowie potwierdzili podstawowe tezy, wynikające ze sposobu myślenia, przyjętego w teorii gier. Otóż w praktyce często powstają koalicje stron słabszych przeciwko graczowi najsilniejszemu, ale pod warunkiem, że takie ugrupowanie może uzyskać przewagę. Gracze najslabsi mogą w grach koalicyjnych odgrywać rolę doniosłą, co potwierdza propozycję L. Shapley'a na temat wartości „obrotowych” uczestników stosunków koalicyjnych (*Pivotal Power Theory*). Ich pozycja wynika bowiem z możliwości przystępowania do coraz to nowych koalicji i przekształcania koalicji przegrujących w zwycięskie.

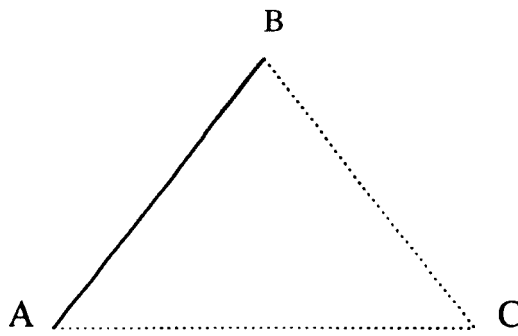
Przechodząc od teorii gier do praktyki politycznej, należy rozpatrzeć trzy podstawowe, coraz bardziej skomplikowane sytuacje, powstające w stosunkach trójstronnych: po pierwsze, gdy potencjały podmiotów są równe, a innych uczestników oceniają oni w skali binarnej (wróg lub przyjaciel); po drugie, gdy potencjały są nierówne, a ocena binarna; oraz, po trzecie, gdy potencjały są nierówne, a ocena ma charakter niebinarny (na przykład: wolę A od B, ale żaden z nich nie jest ani moim wrogiem, ani przyjacielem).

¹⁵ R. Harrison Wagner, *Peace and the balance of power in a three-state world, Paper prepared at the 1994 annual meeting of the American Political Science Association, New York 1994*, s. 5–7.

¹⁶ R. Rosenthal, *A model of cooperative games with binding commitments*, [in:] *Game Theory and Political Science*, ed. by P. Ordeshook, New York 1978, s. 99–102.

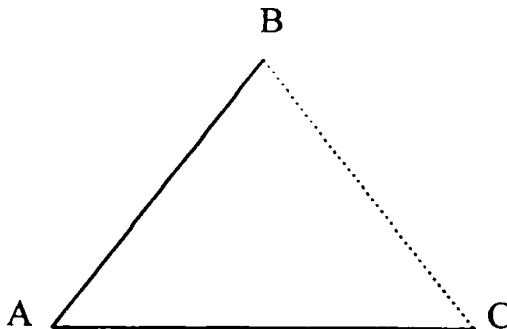
TRIADA GRACZY O RÓWNYCH POTENCJALACH, OCENIAJĄCYCH SWE STOSUNKI
W SKALI BINARNEJ

Jeżeli potencjał graczy jest równy, środowisko spokojne, a uczestnicy triady oceniają się w kategoriach binarnych, to istnieje tendencja do tworzenia triad stabilnych, czyli takich, w których dwie krawędzie grafu są negatywne lub wszystkie trzy krawędzie są pozytywne. Cztery triady stabilne są oparte na zasadach: przyjaciel przyjaciela przyjacielem, wróg przyjaciela wrogiem (zob. ryc. 1), przyjaciel wroga wrogiem i wróg wroga przyjacielem.

Ryc. 1. Triada stabilna: C jako wróg przyjaciela B jest wrogiem dla A
Fig. 1. Stable triad: C as an enemy of B's friend is A's enemy

Triady niestabilne szybko przekształcają się w stabilne. Triada oparta na zasadzie przyjaciel przyjaciela wrogiem z pewnością będzie ewoluować w kierunku któregoś z czterech wymienionych triad stabilnych (zob. ryc. 2). Inne triady

Ryc. 2. Triada niestabilna: C jako wróg przyjaciela B jest przyjacielem dla A
Fig. 2. Unstable triad: C as an enemy of B's friend is A's friend

niestabilne to: wróg przyjaciela przyjacielem, przyjaciel wroga przyjacielem i wróg wroga wrogiem. Można tu dodać, że triada niestabilna jest przykładem analizowanej przez J. von Neumanna oraz O. Morgensterna imputacji heretyckiej, czyli nietrwałego rozwiązania gry koalicyjnej. Zakładaną w teorii gier zasadą funkcjonowania triad jest więc tworzenie bilateralnej osi, stanowiącej trzon układu trójstronnego.

TRIADA GRACZY O NIERÓWNYCH POTENCJALACH, OCENIAJĄCYCH SWE STOSUNKI
W SKALI BINARNEJ

Na ogół w stosunkach politycznych potencjał uczestników triady nie jest równy, co powoduje dodatkowe komplikacje teoretyczne. Jeszcze w połowie lat pięćdziesiątych podstawową propozycję analityczną zaproponował T. Caplow. Na tej podstawie należy uznać, iż możliwe jest występowanie siedmiu ważonych typów stosunków w triadzie.¹⁷ Należy dodać, że ustalenia te są na ogół słuszne w wewnętrznych stosunkach politycznych (na przykład w trakcie powoływania rządu przez większość parlamentarną), ale niekoniecznie w stosunkach międzynarodowych, gdzie suwerenność państw umożliwia im nieuczestniczenie w układach koalicyjnych, a potencjał państw ma charakter wielowymiarowy.

1. $A > B, B = C, A < (B + C)$. W tej sytuacji uczestnik A jest silniejszy od każdego z pozostałych, ale słabszy od obu razem. Powstanie więc koalicja BC.

2. $A < B, B = C$. Gracz A jest tu najslabszy, ale staje się liderem. W grze właśnie A jest najsilniejszy, bo on zadecyduje o jej wyniku. Powstanie koalicja AB lub AC.

3. $A > (B + C), B = C$. Ponieważ gracz A jest silniejszy od obu pozostałych, to żadna koalicja nie jest potrzebna i nie powstanie.

4. $A > B > C, A < (B + C)$. Pozycja gracza najslabszego staje się decydująca. Może on stworzyć koalicję minimalnie wygrywającą BC lub przesadnie silną AC.

5. $A > B > C, A > (B + C)$. Potencjał graczy jest nierówny, ale żadna koalicja nie powstanie, bo A jest za silny.

6. $A = (B + C), A > B > C$. Koalicja większościowa musi włączyć gracza A, możliwe są więc koalicje AB lub minimalna AC. Rozpatrując funkcjonowanie Trójkąta Weimarskiego tylko na płaszczyźnie gospodarczej, stwierdzilibyśmy występowanie w nim właśnie takiego układu sił. Relatywna pozycja Niemiec jest bowiem równa 8 jednostkom potencjału gospodarczego, Francji 7, a Polski tylko jedną. Wynikająca z teorii gier koalicyjnych hipoteza zakłada konieczność uczestniczenia Niemiec w wiodącym układzie bilateralnym. W stosunkach

¹⁷ T. Caplow, *A theory of coalitions in the triad*, „American Sociological Review” 1956, Vol. 21, s. 490–491; T. Caplow, *Further development of a theory of coalitions in the triad*, „American Journal of Sociology” 1959, Vol. 64, s. 488–493. Zob. też: J. von Neumann, O. Morgenstern, *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton 1953, s. 220–222; S. Brams, *Theory of Moves*, Cambridge 1994, s. 192; J. Kahan, A. Rapoport, *Theories of Coalition Formation*, Hillsdale–London 1984, s. 185–186.

międzynarodowych istotne znaczenie posiadają jednak także inne płaszczyzny interakcji, na przykład fakt, iż w płaszczyźnie politycznej Francja jest członkiem Rady Bezpieczeństwa NZ, w układzie militarnym jest mocarstwem nuklearnym, a także niewątpliwą potęgą w płaszczyźnie kulturalnej. Natomiast Niemcy takich atutów nie posiadają.

7. $B = C, A = (B + C)$. Również i tu A musi być członkiem koalicji minimalnie wygrywającej i on zadecyduje czy zawrze ją z B czy z C.

Psycholodzy E. Vinackle i A. Arkoff empirycznie potwierdzili hipotezy T. Caplowa. W układzie sił 3, 1, 1 nie powstaje żadna koalicja, sytuacja bowiem jest „psi-stabilna”. Jeżeli układ potencjałów jest 3, 2, 2, to najczęściej powstaje minimalnie wygrywająca koalicja BC, a więc siła A staje się wtedy jego słabością, nie przekracza bowiem połowy potencjału. W układzie 1, 2, 2 słabość A staje się jego siłą – musi on być członkiem minimalnie wygrywającej koalicji, bo wielka koalicja BC jest za silna.¹⁸

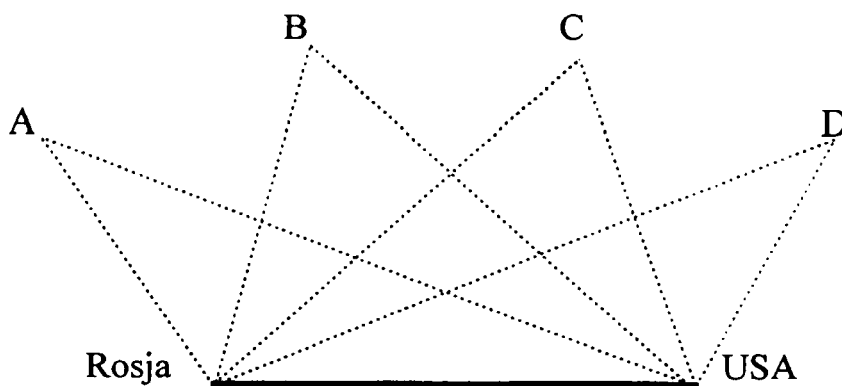
A. Belkin i J. Blight rozpatrzyli w tym kontekście zagadnienie „bezpieczeństwa trójstronnego”, które stało się bardzo ważnym zagadnieniem w latach dziewięćdziesiątych. W okresie „zimnej wojny” supermocarstwa gwarantowały bezpieczeństwo sobie i swoim sojusznikom, a po jej zakończeniu poczucie bezpieczeństwa państw małych osłabło, zaczęły obawiać się one ataku ze strony swoich sąsiadów. Jeśli wielkie mocarstwa nie podejmą empatycznego wysiłku udzielenia równoczesnych gwarancji państwom małym, to światu, zdaniem autorów, grozi fala regionalnej przemocy i chaosu. Można dojść do wniosku, że A. Belkin i J. Blight proponują „miękkie kondominium empatyczne” jako podstawową strukturę nośną nowego ładu międzynarodowego.¹⁹ Można je sobie wyobrazić tak, jak przedstawiamy to na ryc. 3.

Jest to problem bardzo ważny także z punktu widzenia interesów bezpieczeństwa Polski. Obecnie funkcjonuje niestabilny układ przyjaciół przyjaciela nieprzyjacielem, oparty na dobrych stosunkach amerykańsko-rosyjskich i amerykańsko-polskich oraz niezbyt dobrych polsko-rosyjskich. Marzeniem wielu polskich polityków jest takie pogorszenie stosunków USA-Rosja, by mogła powstać stabilna triada nieprzyjaciół przyjaciela nieprzyjacielem. Jednak istotą „doktryny Jelcyna” jest utrzymywanie przez Rosję lepszych stosunków ze Stanami Zjednoczonymi niż z państwami Europy Środkowowschodniej, a więc

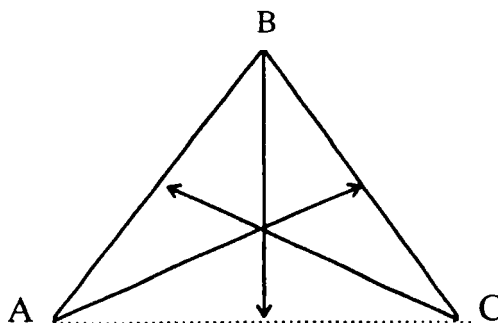
¹⁸ W. Vinackle, R. Arkoff, *Experimental Study of Coalitions in the Triad*, „American Sociological Review” 1957, Vol. 22, s. 407–409; A. Rapoport, *Fights, Games and Debates*, Ann Arbor 1960, s. 213–225.

¹⁹ A. Belkin, J. Blight, *Triangular mutual security: Why the Cuban missile crisis matters in a world beyond the cold war*, „Political Psychology” 1991, No. 4, s. 727–747. Teoretycznie interesującą analizę triadowych stosunków pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, ZSRR oraz państwami rozwijającymi się zaprezentowali K. Imai oraz P. James, *Dynamics of a trilateral game of influence: Interactions between major powers' foreign policy instruments and the behavior of weaker states*, „International Interactions” 1996, Vol. 22, No. 2, s. 165–195.

stabilnej triady przyjaciel nieprzyjaciela nieprzyjacielem. Wielu polityków amerykańskich (na przykład S. Talbott) również skłania się do takiego ułożenia stosunków trójstronnych. Byłyby one niekorzystne dla Polski, ponieważ polegałyby na odtworzeniu „jałtańskiej” struktury decyzyjnej. Oczywiście ideałem byłaby stabilna triada przyjaciel przyjaciela przyjacielem.

Ryc. 3. Miękkie kondominium empatyczne
Fig. 3. Soft empathic condominium

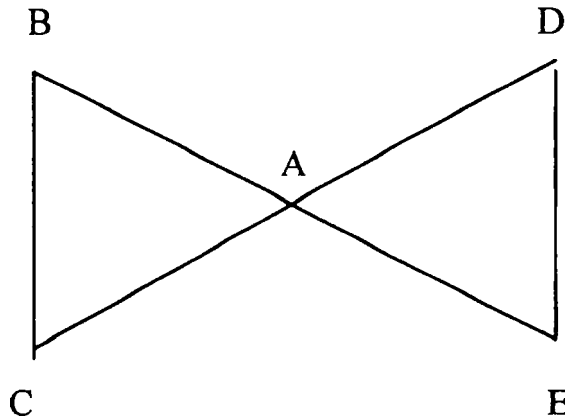
Ryc. 4. Triada niestabilna: C jako przyjaciel przyjaciela B jest wrogiem dla A
Fig. 4. Unstable triad: C as a friend of B's friend is A's enemy

Niestabilna triada przyjaciel (C) przyjaciela (B) nieprzyjacielem (C dla A) podlega naturalnej ewolucji, ponieważ A będzie próbował pogorszyć stosunki B i C, B będzie dążył do poprawienia stosunków A i C, natomiast celem C stanie się pogorszenie stosunków A z B (zob. ryc. 4). Gdyby jeden z tych uczestników odniósł sukces, to triada stanie się stabilna. Można zauważyć, iż dynamika sporów wokół polskiego członkostwa w NATO przebiegała według powyższego

schematu: Stany Zjednoczone skłaniały Polskę do polepszenia stosunków z Rosją, Rosja próbowała pogorszyć stosunki amerykańsko-polskie, natomiast Polska starała się pogorszyć stosunki amerykańsko-rosyjskie.

Jeżeli uwzględnimy funkcjonowanie środowiska sojuszu trzech podmiotów polityki, to stwierdzimy, że stabilność triady jest również uzależniona od siły nacisku środowiskowego. Koalicje triadowe wykazywały szczególną stabilność w czasie wojen: przyjaciel przyjaciela nadal był przyjacielem, pomimo istniejących różnic interesów, wrogość środowiska bowiem stawała się silnym czynnikiem integrującym. Można to zauważyć, pamiętając o walce Trójprzymierza z Trójporozumieniem oraz Osi z Wielką Trójką w kolejnych wojnach światowych.

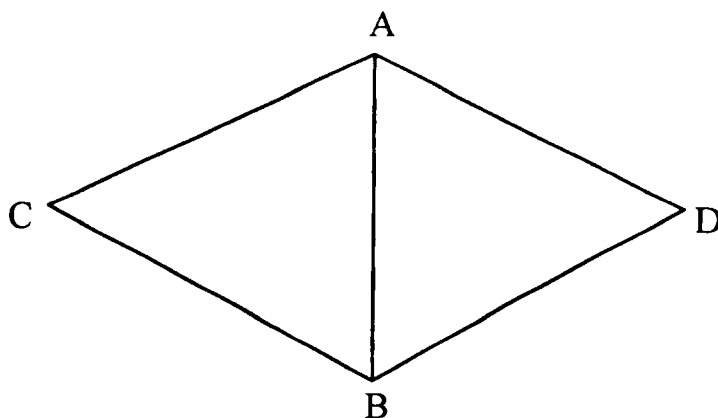
Inną cechą stosunków politycznych stanowi występowanie triad połączonych. W takiej sytuacji jeden podmiot polityki jest członkiem dwu triad (zob. ryc. 5) lub dwa podmioty uczestniczą w dwu triadach (zob. ryc. 6). Oczywiście takich koalicji połączonych może być więcej i nie muszą być tylko trójstronne.

Ryc. 5. Triada triad połączonych – A jest zwnikiem triad
Fig. 5. The triad of combined triads: A is the connector of triads

W obu przykładach triady połączone mają charakter stabilny (przyjaciel przyjaciela przyjacielem). Jeśli jedna z osi zostanie przekształcona w nieprzyjacielską, to cały układ koalicyjny będzie podlegał szybkiej ewolucji, łącznie z procesem rozłączania triad lub wyłączenia z takiego układu podmiotu dysfunkcyjnego. Na przykład, gdyby na ryc. 5 podmiot B pogorszył swe stosunki z A, to triada może przekształcić się w tetradę ACDE, a B przestanie być uczestnikiem koalicji.

W przypadku triad połączonych bardzo ważną rolę polityczną pełni zwnik triad połączonych (podmiot A na ryc. 5). Znajduje się on bowiem w centrum

Ryc. 6. Inny typ triady połączonej – A i B zwornikami triad
 Fig. 6. Another type of the combined triad: A and B are triad connectors

interakcji, a także w centralnym punkcie przepływu informacji i energii. W sposób naturalny stanie się on liderem triad połączonych, będzie reprezentował triady na zewnątrz, odbierał dynamikę płynącą z ich wnętrza i rekrutował nowych członków koalicji oraz przekazywał do wnętrza układu dynamikę płynącą ze środowiska politycznego. W świecie postzimnowojennym z całą pewnością taką rolę międzynarodową pełnią Stany Zjednoczone.²⁰

TRIADA GRACZY O NIERÓWNYCH POTENCJALACH, OCENIAJĄCYCH SWE STOSUNKI W SKALI NIEBINARNEJ

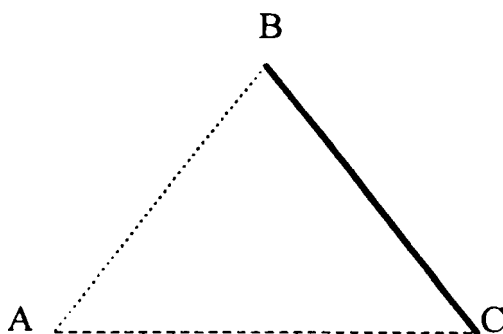
Procesy, kształtujące interakcje w układzie trójstronnym, są oczywiście znacznie bardziej skomplikowane, stosunki bowiem podmiotów polityki zwykle bywają bardziej subtelne i na ogół nie można przypisywać im wartości binarnych (wróg-przyjaciel). Zwykle podmioty te w pewnych sprawach ze sobą współpracują, a w innych rywalizują. Tym niemniej, na ogół podejmują podstawową decyzję strategiczną polegającą na odpowiedzi na pytanie: który z dwu pozostałych podmiotów jest im bliższy? Jakość stosunków bilateralnych może być określana relatywistycznie, a przyjęcie jakiejś oceny oczywiście nie jest równoznaczne z przypisaniem wrogości. Odpowiedzi mogą być symetryczne lub asymetryczne.

Relacje asymetryczne powstają na przykład wtedy, gdy dla A jego stosunki z B są ważniejsze od jego stosunków z C ($AB > AC$), podczas gdy dla B

²⁰ Z. J. Pietraś, *Wylanianie się Nowego Ładu Międzynarodowego*, [w:] *Historia – polityka – stosunki międzynarodowe. Księga jubileuszowa na 65-lecie Profesora Józefa Kukulki*, Warszawa 1994, s. 213–225.

jego stosunki z C są oceniane jako bardziej wartościowe od stosunków z A ($BC > AC$). Jeżeli oceny formułowane przez C są zgodne z jednym z wymienionych założeń, to w takiej sytuacji powstaną dwie różne triady świadomościowe, co w stosunkach międzynarodowych zdarza się często.

Prostsza sytuacja powstanie wtedy, gdy oceny dokonywane przez członków triady są zgodne (zob. ryc. 7). Jeżeli więc uczestnik B ocenia, że jego stosunki z C są lepsze i ważniejsze od jego stosunków z A ($BC > BA$), natomiast uczestnik C uważa, że jego stosunki z B górują nad stosunkami z A ($CB > CA$), to w triadzie powstanie diada sterująca. Wydaje się, że w Trójkącie Weimarskim taką oś tworzą Niemcy (B) i Francja (C). Stanowi ona funkcję ogromnego zaangażowania obu państw w ogólnie zgodne tworzenie Unii Europejskiej oraz trwającej od wielu dziesięcioleci harmonijnej współpracy na wszystkich płaszczyznach stosunków wzajemnych. Natomiast Polska (A) wartościuje swe stosunki z obu partnerami w sposób następujący: polsko-niemiecka wspólnota interesów oraz relacje z Niemcami uważane są za najważniejsze ($AB > AC$).²¹

Ryc. 7. Triada, w której stosunki nie są oceniane w sposób binarny: stosunki B z C są najlepsze, A z B gorsze, a A z C najgorsze

Fig. 7. Triad where relations are not assessed in the binary scale: relations of B and C are the best, A with B worse and A with C the worst

Analizując funkcjonowanie Trójkąta Weimarskiego, należy brać pod uwagę nie tylko jego centralne położenie geopolityczne w Europie, wspólną odpowiedzialność Polaków, Niemców i Francuzów za przyszłość Europy, czy występujące w nim interakcje wewnętrzne, ale także stosunki ze środowiskiem zewnętrznym, przede wszystkim ze Stanami Zjednoczonymi i Federacją Rosyjską. Czynnikiem osłabiającymi tę triadę mogą bowiem stać się zarówno zbyt

²¹ Na temat ewolucji Trójkąta Weimarskiego zob. szerzej A. Halamski, M. Kazana, *Współpraca polityczna i wojskowa w ramach Trójkąta Weimarskiego; Politische und militärische Zusammenarbeit im Rahmen 'des Weimar Dreiecks; Triangle de Weimar, coopération politique et militaire*, Warszawa 1997.

dobrze stosunki polsko-amerykańskie, jak i zbyt napięte stosunki polsko-rosyjskie.

Wydaje się, że w tym drugim przypadku funkcjonować będzie nowa triada, powstała z inicjatywy francuskiej (Francja, Niemcy, Rosja). Trzeba podkreślić, iż także elity niemieckie zainteresowane są dobrymi stosunkami polsko-rosyjskimi. Ankieta Rand Corporation i Fundacji Naumanna, przeprowadzona wiosną 1996 r., potwierdziła, że w sytuacji napięcia lub konfliktu w stosunkach polsko-rosyjskich, aż 70% przedstawicieli elit niemieckich pragnęłoby, aby ich państwo zachowało neutralność,²² co oznaczałoby powstrzymanie się od przyłączenia Polsce z pomocą.

Celem trójkąta jest solidne osadzenie Niemiec w strukturze dobrych stosunków sąsiedzkich z Francją i Polską, zwiększenie zaangażowania Francji w proces okcydentalizacji Polski oraz ułatwienie zbliżenia Polski ze strukturami zachodnimi. Dla Polski, jak ujął to S. Parzymies, ewolucja stosunków niemiecko-francuskich powinna stać się przykładem dla rozwoju obustronnie korzystnych stosunków polsko-niemieckich.²³

* * *

Reasumując, pragniemy stwierdzić, że dla pełnego obrazu funkcjonowania Trójkąta Weimarskiego konieczne jest rozpatrywanie go także w kategoriach proponowanych przez teorię gier koalicyjnych. Niezależnie bowiem od funkcjonowania różnorodnych czynników środowiskowych sama sytuacja decyzyjna, rozumiana w kategoriach teorii gier, może mieć ogromny, a czasem nawet decydujący wpływ na przebieg stosunków politycznych, procesy decyzyjne po obu stronach i dynamikę rozwoju sytuacji (gdy gra graczami).

Teoria gier wymusza strategiczne hierarchizowanie preferencji stron oraz umożliwia empatyczną adaptację antycypacyjną, polegającą na wczuwaniu się w specyficzny sposób definiowania własnych interesów przez innych uczestników stosunków politycznych, w celu dostosowania własnego działania do przyszłych działań innych podmiotów polityki. Również w przypadku stosunków politycznych, funkcjonujących w układach triadowych, istotne znaczenie posiadają nie tylko interesy i wola polityczna danego podmiotu, ale także interesy oraz wola polityczna obu pozostałych uczestników stosunków, a na dodatek strategiczna istota tych stosunków (mechanizm funkcjonowania triad politycznych).

²² Zob. M. Tomala, *Polska–Niemcy po 1989 r.*, [w:] *Nowa Europa 1989–2000. Fakty i prognozy*, pod red. M. Wilka, Łódź 1998, s. 45–46.

²³ Zob. S. Parzymies, *Stosunki francusko-niemieckie jako przykład dla stosunków Polski i Niemiec*, [w:] *Niemcy, Polska, Rosja. Bezpieczeństwo europejskie i współpraca społeczeństw*, pod red. M. Dobroczyńskiego, Warszawa 1996, s. 195–207.

Uczestnik procesów politycznych, znający i rozumiejący te mechanizmy, z pewnością lepiej radzić sobie będzie z sytuacją decyzyjną i podejmować będzie decyzje bardziej optymalne. Z drugiej jednak strony należy rozumieć, że teoria gier ma charakter przede wszystkim formalny i dlatego nie może być traktowana jako ogólny model wyjaśniania procesów międzynarodowych. Podstawowe znaczenie ma przecież geneza interesów politycznych i ich treść, a nie rodzaj splotu tych interesów dwóch podmiotów polityki. Tym niemniej, bez analizy tego splotu w strategicznych kategoriach teorii gier, decydowanie polityczne z pewnością będzie mniej skuteczne.

SUMMARY

The Weimar Triangle, formed in the center of Europe in 1991 by Poland, Germany and France, is an example of trilateral international agreements that have been known, applied and analyzed from time immemorial. These agreements have a varied ontological status: sometimes they function as formal international organizations, but they can be also studied when they do not have any formal structure - they are simply a function of the historically developed alignment of forces. In the author's view, one of the most interesting present-day instruments for analyzing such agreements is the game theory. The report discusses the importance of the game theory in the political analysis and then numerous examples of historical triads, the triad theory in the game theory, the triad of players with equal potentials that assess their relations in the binary scale, the triad of players with unequal potentials that assess their relations in the binary scale, and the triad of players with unequal potentials that assess their relations in the non-binary scale.

When analyzing the functioning of the Weimar Triangle the author took into account not only its central geopolitical position in Europe, joint responsibility of the Poles, the Germans and the French for the future of Europe, or internal interactions in it, but also the relations with the external environment, first of all with the United States and the Russian Federation. For the factors that would weaken the triad could be both too good Polish-American relations and too tense Polish-Russian relations.

The game theory is, in the author's view, an excellent method of analyzing the triad system since it forces the strategic hierarchizing of preferences of the parties and makes possible anticipatory emphatic adaptation, which consists in identifying oneself with the specific way of defining their own interests by other participants in political relations in order to adjust their own actions to the future actions of other political subjects.